

**Paweł
Każmierczak**

**Klub
Inteligencji
Katolickiej**
w Krakowie
w latach 1956-1989

Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna IGNATIANUM
Wydawnictwo WAM

**Klub
Inteligencji
Katolickiej**
w Krakowie
w latach 1956-1989

**Paweł
Każmierczak**

**Klub
Inteligencji
Katolickiej
w Krakowie
w latach 1956-1989**

Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna IGNATIANUM
Wydawnictwo WAM
Kraków 2009

© **Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, 2009**
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 012 62 93 420 • fax 012 42 30 038
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://www.ignatianum.edu.pl>

Publikacja dofinansowana ze środków przeznaczonych na działalność statutową Wydziału Pedagogicznego WSFP „Ignatianum” w Krakowie w 2009 r.

Recenzent

prof. dr hab. Ryszard Terlecki

Redakcja

Ewa Wieczorek

Projekt okładki

Andrzej Sochacki

Skład, łamanie

Marta Majewska

ISBN 978-83-7614-096-4 (Ignatianum)

ISBN 978-83-7505-492-7 (WAM)

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 KRAKÓW

tel. 012 62 93 200 • fax 012 42 95 003

e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY

tel. 012 62 93 254-256 • fax 012 43 03 210

e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej KSIĘGARNI INTERNETOWEJ

<http://WydawnictwoWam.pl>,

tel. 012 62 93 260, 012 62 93 446-447 • fax 012 62 93 261

Drukarnia Wydawnictwa WAM • ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

Spis treści

Wstęp	9
1. Fenomen Klubów Inteligencji Katolickiej w PRL-u	13
1.1. Powstanie Klubów Inteligencji Katolickiej	13
1.2. Rola warszawskiego KIK-u w ruchu klubowym	18
1.3. Powstanie KIK-u w Krakowie	20
2. Ramy organizacyjne krakowskiego KIK-u	23
2.1. Prezesi Klubu Inteligencji Katolickiej w Krakowie	23
2.2. Członkowie Klubu	29
2.3. Kwestia lokalu klubowego	34
2.4. Cele i formy pracy Klubu	41
3. Zebrania ogólne	69
3.1. Zebrania ogólne w czasie prezesury Mariana Plezi 1958-1961	69
3.2. Zebrania ogólne w okresie prezesury Stanisława Stommy (1961-1964)	75
3.3. Zebrania ogólne w okresie pierwszej prezesury Stefana Wilkanowicza (1964-1970)	81
3.4. Zebrania ogólne w okresie prezesury Tadeusza Myślika (1970-1974)	92
3.5. Zebrania otwarte w okresie drugiej prezesury Stefana Wilkanowicza (1974-1978)	97
3.6. Zebrania ogólne w okresie prezesury Andrzeja Potockiego (od 1978)	106
4. Działalność sekcji klubowych	125
4.1. Zespół/Sekcja Wiedzy Religijnej	127
4.2. Sekcja Pedagogiczna	135

4.3. Sekcja Filozoficzna	140
4.4. Sekcja Rozrywkowa (Młodzieżowa)	144
4.5. Nieformalna obecność młodzieży w KIK-u	150
4.6. Sekcja Towarzysko-Imprezowa	154
4.7. Sekcja Turystyczno-Krajoznawcza	158
4.8. Sekcja Literacka (Literacko-Teatralna)	163
4.9. Sekcja Literacko-Teatralna i miesięcznik mówiony „NaGłos”	164
4.10. Sekcja Muzyczna	169
4.11. Sekcja Zagadnień Współczesności/Cywilizacji Współczesnej	171
4.12. Sekcja Pomocy Koleżeńskiej	175
4.13. Sekcja Ekonomiczna (Ekonomiczno-Społeczna)	175
4.14. Sekcja Kultury	176
4.15. Sekcja Towarzysko-Dyskusyjna i Koło Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich przy KIK-u	204
4.16. Sekcja Opieki (Pomocy) Społecznej	205
4.17. Chór „Organum”	210
4.18. Seminarium publicystyczno-prelegentkie	214
4.19. Sekcja Misyjna	216
4.20. Grupa młodych	218
4.21. Sekcja Wychowania Społecznego	219
4.22. Zespół Żywego Słowa „Effata”	220
4.23. Sekcja Rodzin	222
4.24. Sekcja Miłośników Krakowa (i Ziemi Krakowskiej) ...	234
4.25. Sekcja Liturgiczna	237
4.26. Sekcja Języków Obcych	237
4.27. Sekcja Esperantystów	240
4.28. Sekcja Lekarska	243
4.29. Sekcja Humanistyczna	246
4.30. Sekcja Apostolstwa Społecznego	247
4.31. Sekcja Sztuki	248
4.32. Sekcja Prawnicza	249
4.33. Sekcja Programowa	249
5. Relacje krakowskiego KIK-u z hierarchią kościelną	251
5.1. Relacje z arcybiskupem Eugeniuszem Baziakiem	251
5.2. Relacje z biskupem i kardynałem Karolem Wojtyłą, później papieżem Janem Pawłem II	252

5.3. Relacje z biskupem Julianem Groblickim	261
5.4. Relacje z ks. prymasem Stefanem Wyszyńskim	262
5.5. Relacje z ks. kardynałem Franciszkiem Macharskim	265
5.6. Miejsce duchownych w życiu Klubu	267
6. Kontakty i współpraca krakowskiego KIK-u z pozostałymi Klubami i innymi instytucjami katolickimi	271
6.1. „Tygodnik Powszechny”	271
6.2. Miesięcznik „Znak”	280
6.3. Koło poselskie „Znak”	281
6.4. Współpraca międzyklubowa	283
6.5. Relacje z Klubami Polski południowej	297
6.6. Kontakty z innymi instytucjami katolickimi	299
6.7. Udział osób związanych z KIK-iem w pracach Synodu Krakowskiego	304
6.8. Udział członków Klubu Inteligencji Katolickiej w Tygodniach Kultury Chrześcijańskiej	314
6.9. Kontakty ekumeniczne	319
7. Kontakty międzynarodowe krakowskiego KIK-u	321
7.1. Związki z katolicyzmem zachodnioeuropejskim	323
7.2. Udział w gremiach międzynarodowych	335
7.3. Inspiracje soborowe	340
7.4. Działalność Sekcji Esperanto, Sekcji Języków Obcych i Sekcji Misyjnej	341
7.5. Podsumowanie	342
8. KIK a władze komunistyczne: pomiędzy opozycyjnością a przystosowaniem	345
8.1. Represje natury administracyjnej	345
8.2. Dwutorowość postaw w Klubie	350
8.3. W stronę opozycji	357
8.4. KIK a pierwsza „Solidarność”	360
8.5. Przełom roku 1989	365
9. Dezintegrycyjna działalność SB wobec krakowskiego KIK-u w dokumentach bezpieki	371
9.1. Sprawy ewidencyjno-obszerności	374
9.2. Inni członkowie KIK-u w doniesieniach agenturalnych	399
9.3. Tajni współpracownicy SB w KIK-u	406

9.4. Kandydaci na tajnych współpracowników	448
9.5. Kontakty władz Klubu z aparatem bezpieczeństwa i Wydziałem ds. Wyznań	463
Zakończenie	467
Aneks: Skład Zarządów Klubu wybranych na kolejnych Walnych Zebraniach	469
Bibliografia	475
Summary	485

Wstęp

Powstanie Klubów Inteligencji Katolickiej w Polsce popaździejnikowej było ewenementem na skalę całego bloku sowieckiego. Pojawiła się instytucja unikalna, mająca szczególną rolę do spełnienia w czasach, w których wolność zgromadzeń i wypowiedzi była ściśle reglamentowana. KIK-i, w tym środowisko krakowskie, stały się później ważną ostoją instytucjonalną rodzącej się opozycji, która przygotowała przełom roku 1989. Dzisiaj, kiedy obchodzimy dwudziestolecie upadku komunizmu w Polsce, warto przypomnieć dzieje krakowskiego Klubu Inteligencji Katolickiej, który również miał w tym swój udział.

Przygotowując niniejszą pracę, korzystałem z materiałów archiwalnych Klubu Inteligencji Katolickiej w Krakowie, Krakowskiej Kurii Metropolitalnej, Instytutu Pamięci Narodowej, Archiwum Państwowego w Krakowie oraz Archiwum Jerzego Turowicza, mieszczącego się obecnie w Goszycach.

Podstawowym materiałem źródłowym, z którego korzystałem, przygotowując to opracowanie, były dokumenty archiwalne krakowskiego KIK-u, zwłaszcza protokoły z dorocznych Walnych Zebrań członków Klubu, poczynwszy od roku 1958, sprawozdania z posiedzeń Prezydium Zarządu oraz z posiedzeń Zarządu, programy klubowe, sprawozdania z działalności sekcji.

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie zawiera m.in. informacje na temat relacji kard. Karola Wojtyły z krakowskim KIK-iem, jak również na temat Tygodni Kultury Chrześcijańskiej, w których krakowski KIK brał czynny udział.

Niemożliwym do pominięcia, choć budzącym kontrowersje, źródłem wiedzy są materiały operacyjne SB dotyczące penetracji środowiska KIK-u, zgromadzone w krakowskim (a także warszawskim) oddziale Instytutu Pamięci Narodowej. Odsłaniają one trudną prawdę o uwikłaniu niektórych osób we współpracę z bezpieką,

a równocześnie zawierają wiele informacji o życiu Klubu, w tym wiele świadectw odwagi i bezinteresowności członków Klubu w obliczu presji, jakiej poddawane były środowiska katolickie. Uzupełniają one naszą wiedzę o funkcjonowaniu Klubu, ponieważ ze względu na interwencje władz państwowych w życie Klubu nie wszystkie przejawy działalności np. sekcji młodzieżowych były protokołowane. Szczególny charakter tych dokumentów wynika z faktu, że tworzono i gromadzono je po to, aby kontrolować i niszczyć osoby, których dotyczyły. Dokumentacja ta została już w dużym stopniu opracowana w książce Cecylii Kutty „Działacze” i „Pismaki”. *Aparat bezpieczeństwa wobec organizacji katolików świeckich w Krakowie w latach 1957-1989* (praca w druku).

W Archiwum Państwowym zapoznałem się z dokumentami wytworzonymi przez lokalne organy PZPR-u oraz lokalne władze państwowe. Zawierają one sprawozdania i analizy dotyczące działalności stowarzyszeń katolików świeckich.

Natomiast Archiwum Jerzego Turowicza to przede wszystkim niezwykle obfita korespondencja, której adresatem był redaktor naczelny „Tygodnika Powszechnego”. Niektóre listy są również istotnym źródłem informacji na temat życia krakowskiego KIK-u.

Poza studium literatury przedmiotu i kwerendami archiwalnymi ważnym dla powstania tej pracy źródłem były wywiady z byłymi i obecnymi członkami krakowskiego KIK-u. Swoimi wspomnieniami o relacjach ówczesnego kard. Karola Wojtyły ze środowiskiem KIK-u podzielił się ze mną ks. kard. Stanisław Dziwisz. Za udzielone wywiady dziękuję także (w kolejności alfabetycznej): prof. Jerzemu Brzozowskiemu, Barbarze Filek, red. Józefie Hennelowej, Halinie Hubickiej, dr. Bronisławowi Majowi, Adamowi Markowskiemu, Ewie Markowskiej, dr. hab. Jackowi Międzobrodzkiemu, Marcie Paluch, prof. Janowi Prokopowi, Januszowi Renke, dr. Ryszardowi J. Rudzińskiemu, Annie Sieniawskiej, Tadeuszowi Skibie, red. Stefanowi Wilkanowiczowi, red. Henrykowi Woźniakowskiemu, prof. Romanowi Zawadzkiemu.

Szczególne podziękowania chciałbym złożyć ks. prof. Ludwikowi Grzebieniowi SJ, Rektorowi Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum”, za zachętę do badania krakowskiego środowiska „Znaku” i „Tygodnika Powszechnego”, prof. Ryszardowi Terleckiemu za recenzję i cenne konsultacje w trakcie pisania, wiceprezes Klubu Annie Sieprawskiej za wszelkie przekazane

informacje i kontakty, prezesowi Klubu Zbigniewowi Mortkowi i sekretarz Ewie Markowskiej za udostępnienie archiwów KIK-u. Dziękuję również za konsultacje pracownikom krakowskiego oddziału IPN-u, Romanowi Graczykowi i dr. Cecylii Kucie, badającym inwigilację krakowskiego środowiska inteligencji katolickiej przez SB.

Fenomen Klubów Inteligencji Katolickiej w PRL-u

Powstanie Klubów Inteligencji Katolickiej 1.1.

Zaistnienie Klubów Inteligencji Katolickiej w obrębie ruchu „Znak” było jednym z przejawów odwilży październikowej i wyrazem nadziei środowisk katolickich na demokratyzację życia w kraju. Według Stefana Wilkanowicza sugestia, by rozpocząć starania o założenie formalnej organizacji wypłynęła od Władysława Bienkowskiego, „odwilżowego” działacza partyjnego, ówczesnego dyrektora Biblioteki Narodowej i późniejszego Ministra Oświaty, który później stał się krytykiem PZPR-u, współpracownikiem KOR-u i TKN-u. „On wymyślił, że najłatwiej to przejdzie klub. Taki był jego pomysł i on pomógł potem w jego realizacji – w uzyskaniu zgody Gomułki”¹.

Dnia 23 października 1956 roku środowisko „Tygodnika Powszechnego” wraz z grupą zaprzyjaźnionych intelektualistów z Warszawy i KUL-u opublikowało w „Życiu Warszawy” deklarację wyrażającą zdecydowane poparcie dla Władysława Gomułki. Chodziło o wyraźne odcięcie się od stowarzyszenia PAX, które wystąpiło przeciwko zainicjowanym przez niego reformom. Tego samego dnia został założony Ogólnopolski Klub Postępowej Inteligencji Katolickiej w Warszawie (OKPIK), który wkrótce stał się

¹ Wywiad ze Stefanem Wilkanowiczem, 26 stycznia 2009.

głównym ośrodkiem rodzącego się katolickiego ruchu klubowego. Wśród członków założycieli byli reprezentanci krakowskiego środowiska „Tygodnika Powszechnego” i „Znaku” (Antoni Gołubiew, Hanna Malewska, Stanisław Stomma, Jerzy Turowicz, Jerzy Zawieyski) oraz działacze Frondy, którzy opuścili PAX w roku 1955 (Stefan Bakinowski, Rudolf Buchała, Zygmunt Drozdek, Tadeusz Mazowiecki, Tadeusz Myślik, Ignacy Rutkiewicz i Janusz Zabłocki). Na prezesa wybrano Jerzego Zawieyskiego, na jego zastępców Irenę Sławińską z KUL-u i Jerzego Turowicza, zaś na sekretarzy Wacława Auleytnera, Zygmunta Kubiaka, Tadeusza Mazowieckiego i Zygmunta Skrzyńskiego². Podczas zebrania założycielskiego przyjęto oświadczenie następującej treści:

„W obliczu wielkich nowych zadań stojących przed całym narodem postanowiliśmy założyć Ogólnopolski Klub Postępowej Inteligencji Katolickiej. Pragniemy ze swej strony jak najwydatniej przyczynić się do dalszej konsolidacji społeczeństwa dla jak najbardziej wydajnej pracy na polu gospodarczym i kulturalnym. Najogólniej nasze wspólne założenia określają następujące wytyczne:

1. Mamy pełne zaufanie do obecnego politycznego kierownictwa narodu polskiego, do programu zarysowanego na VIII Plenum przez Władysława Gomułkę.
2. Uważamy, że podstawę polskiej polityki zagranicznej stanowi Sojusz ze Związkiem Radzieckim i krajami demokracji ludowej, oparty o zasady suwerenności i równości.
3. Po wielkich dniach przełomu związanych z obradami VIII Plenum obecnie potrzebny jest spokój i praca nad rozwojem kraju i dalsza demokratyzacja życia społecznego. Tylko wytrwała i wytężona praca potrafi pokonać wielkie trudności stojące przed narodem. Do wykonania tych zadań potrzebna jest mobilizacja moralna całego społeczeństwa. Pragniemy dołożyć wszystkich sił, aby pomóc w wytworzeniu atmosfery ofiarności dyscypliny i spokoju.
4. Uważamy, że Front Narodowy powinien stanowić realne ramy konsolidacji społecznej ludzi różnych przekonań, którzy stoją na gruncie postępu społecznego i demokratyzacji, przeciwstawiają

²A. Friszke, *Koło posłów „Znak” w Sejmie PRL*, Warszawa 2002, s. 6; A. Micewski, *Współrzędzić czy nie kłamać? Pax i Znak w Polsce 1945-1976*, Paryż 1978, s. 177-178.

się zdecydowanie zniekształceniom stalinizmu i pragną uczciwie i szczerze pracować w dziele odrodzenia i rozwoju Polski Ludowej zgodnie z wytycznymi VIII Plenum KC PZPR.

W tej myśli zgłaszamy się do organizacji Frontu Narodowego. Rozumiemy, że hasło demokracji stanowi wezwanie wszystkich ludzi w Polsce do pracy i do wspólnej twórczości. W poczuciu powagi chwili i wspólnej odpowiedzialności wszystkich Polaków za losy kraju, stwierdzamy swoją gotowość służby wspólnej sprawie³.

Deklaracja powyższa zawiera nadmiernie entuzjastyczną ocenę intencji i działalności ówczesnych władz, co zresztą wraz z upływem czasu stawało się coraz bardziej widoczne. Założyciele OKPIK-u uważali jednak, że należy włączyć się w ruch destalinizacji w opozycji do kierunku prezentowanego przez stowarzyszenie PAX. Uznano więc za usprawiedliwione poparcie kierownictwa PZPR-u. Stefan Kisielewski sądził wówczas, że październikowa odwilż jest szansą dla Polski. Jedyną drogą do demokracji życia w kraju było według niego wzięcie udziału w przekształcaniu komunizmu. W związku z tym uważał, że katolicy powinni wspierać tendencje reformatorskie wewnątrz obozu komunistycznego⁴. Według Stefana Wilkanowicza najważniejszym sygnałem dla środowiska katolików świeckich było to, że kardynał Wyszyński po wypuszczeniu z Komańczy wziął udział w głosowaniu. Uważano, że w związku z tym należy poprzeć Gomułkę i że jest szansa, że coś z tego wyniknie. „Okazało się, że dosyć szybko Gomułka powrócił do starej linii i zaczęło się przykręcanie śruby na nowo, ale mimo wszystko dało to pewien oddech i pewne możliwości. Pewne zdobycze pozostały. Kluby Inteligencji Katolickiej, »Tygodnik Powszechny«, »Znak« – to zostało. Z trudnościami, z ograniczeniami, z wszystkimi komplikacjami, ale zostało i mogło dalej działać. Dlatego, jak się potem znowu otworzyła możliwość, to było do czego nawiązywać⁵».

Tworzenie Klubów Inteligencji Katolickiej można również interpretować jako budowanie zaplecza społecznego dla powstającego koła poselskiego „Znak”⁶. KIK-i byłyby, wedle tej interpretacji,

³ Archiwum Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie,teczka OKPIK, mps, kopia; Cyt. za: A. Friszke, *Koło Posłów „Znak”...*, dz. cyt., s. 157-158.

⁴ Tamże, s. 7.

⁵ Wywiad ze Stefanem Wilkanowiczem, 26 stycznia 2009.

⁶ Wywiad z prof. Romanem Zawadzkiem, 18 maja 2007.

przybudówką potrzebną katolickim politykom dla zapewnienia sobie poparcia wyborców.

Z dystansem, przynajmniej początkowo, podchodzili do środowiska KIK-ów i prezentowanego przez nich projektu zaangażowania społecznego dawni działacze Stronnictwa Pracy⁷. Konstanty Turowski, były członek władz „Odrodzenia”, współzałożyciel „Tygodnika Powszechnego”, jeden z sekretarzy Stronnictwa Pracy, więziony w latach 1948-1956, współzałożyciel Klubu Inteligencji Katolickiej w Lublinie uważał jednak, że katolicka praca formacyjna powinna być wielotorowa i obejmować KIK-i, nieformalne spotkania w grupach katolików, spotkania byłych odrodzeniowców, pracę na terenie parafii, a także wygłaszanie referatów przez przedstawicieli inteligencji. 8 stycznia 1958 zorganizował u ks. Ferdynanda Machaya tajne spotkanie „zespołu koncepcyjnego”, na którym miano omawiać możliwość pracy ośrodka KUL-u i KIK-u na terenie Krakowa⁸.

W maju 1957 roku, jak wynika z informacji przekazanej kierownictwu partii przez MSW, istniało około 100 Klubów katolickich⁹. Aby uzyskać osobowość prawną, wszystkie one musiały jeszcze zostać zarejestrowane przy Froncie Narodowym. Ostatecznie osobowość prawną uzyskało tylko pięć Klubów: warszawski, krakowski, wrocławski, toruński i poznański. Andrzej Friszke, historyk związany z warszawskim KIK-iem, biorąc pod uwagę te liczby, ocenia, że niezarejestrowanie OKPIK-u jako organizacji ogólnopolskiej było dużym błędem, ponieważ bardzo utrudniło lokalnym działaczom Klubów pokonywanie oporu terenowych organizacji partyjnych¹⁰.

Poszczególne Kluby były autonomiczne, ale istniała między nimi bliskość środowiskowa, ideowa. Podejmowano także próby porozumień programowych, organizowano wspólne sesje i wyjazdy np. do ośrodka klubowego w Pewli.

W latach sześćdziesiątych Kluby włączyły się w dyskusję nad zagadnieniami soborowymi i podejmowały próby zaszczepienia tych

⁷ R. Bender, *Geneza i rozwój Klubów Inteligencji Katolickiej w Polsce po 1956 r.* <http://mazowsze.kraj.com.pl>. Dostęp 21 lipca 2005.

⁸ IPN Kr 039/1/K tom 9, karty 57-58. *Sprawozdanie z pracy grupy V-tej i Va Wyzd. III-go KWMO w Krakowie za IV kwartał 1957*, źródło „Ryszard”.

⁹ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, Warszawa 1997, s. 48.

¹⁰ Tamże, s. 49.